

УДК 159.943.8

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Хлонь О.М., доцент кафедри психології
Київський торгово-економічний університет

Метою дослідження є характеристика ціннісних орієнтирів молоді в контексті формування мотивації до правосвідомості. Дослідженням встановлено, що цінність може розумітися як широка категорія, яка включає в себе утворення людської свідомості, виходячи із психологічного уявлення людини про цінність речей або інших об'єктів матеріального чи нематеріального світу, водночас ціннісні орієнтації – це більш вузька категорія, що виражає певну спрямованість на здобуття цінностей, що набули певних конкретних форм та виражені у чітких об'єктах матеріального чи нематеріального світу. Ціннісні орієнтації – це засноване на цінностях мотиваційне спрямування осіб, які в подальшому зумовлюють здобуття та накопичення цінностей, їх збереження та недоторканість.

Ключові слова: правосвідомість, мотивація, ціннісні орієнтації, цінності, поведінка.

Хлонь А.М. ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИИ К ПРАВОСОЗНАНИЮ МОЛОДЕЖИ

Целью исследования является характеристика ценностных ориентаций молодежи в контексте формирования мотивации к правосознанию. Установлено, что ценность может пониматься как широкая категория, включающая в себя объекты, которые приобретают форму ценностей, исходя из психологического представления человека о ценности вещей или других объектов материального или нематериального мира, в то время как ценностные ориентации – это более узкая категория, выражающая определенную направленность на получение ценностей, имеющих конкретные формы и выраженных в объектах материального или нематериального мира. Ценностные ориентации – это основанное на ценностях мотивационное направление лиц, которые в дальнейшем обуславливают получение и накопление ценностей, их сохранение и неприкосновенность.

Ключевые слова: правосознание, мотивация, ценностные ориентации, ценности, поведение.

Khlon O.M. VALUABLE ORIENTATIONS IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF YOUTH MOTIVATION TO JUSTICE CONSCIOUSNESS

The purpose of the research is to provide characteristics of youth value orientations in the context of the formation of motivation to justice consciousness. Value is a neat category, which includes the formation of human consciousness, objects of expression, which acquire appropriate forms based on the psychological presentation of a person about the value of things or other objects of the material or immaterial world. Valuable orientations are a narrower category that expresses a certain orientation on the acquisition of values that have acquired certain concrete forms and are expressed in clear objects of the material or immaterial world. Valuable orientations are based on the values of the motivational direction of individuals, who in future determine the acquisition and accumulation of values, their preservation and integrity.

Key words: legal awareness, motivation, value orientation, values, behavior.

Постановка проблеми. Сучасна молода людина стоїть на порозі значних випробувань. Натепер саме правильні ціннісні орієнтації стають тим сигнальним вогником, який дає змогу молодій людині не збитися з напряму правильної соціалізації. Далеко не завжди молодь знає, яким шляхом вона має йти, щоб стати добропорядним громадянином, успішною людиною, користуватися повагою у суспільстві, набути всебічних можливостей для реалізації потреб, сформувати про себе враження як правосвідомого громадянина, що дотримується загально визнаних норм і не порушує їх. Своєю чергою така правосвідомість спирається на певний базис ціннісних орієнтацій і саме від них буде залежати, яким чином і коли молода людина буде готова повноцінно увійти у суспільство та користу-

ватися всіма благами повноцінного члена суспільної формації. Оскільки її входження у суспільний процес невідворотне, навіть, якщо вона стане маргіналом чи відлюдником, все одно вона буде тим чи іншим чином мати відношення до суспільства; навіть, якщо буде це заперечувати, а отже, йдеться про шлях не лише формування правосвідомого громадянина, але і загалом про успішність його самореалізації та повноцінного розвитку.

Формування правосвідомої людини це досить складний процес, особливо, якщо це стосується молоді. Кожен елемент тут має значення і потребує врахування. Ціннісні орієнтації на цьому шляху є одними із найбільш пріоритетних чинників, що визначають стійкі мотиваційні прагнення та напрями поведінки особи, що таких орієн-

тацій дотримується. І оскільки правосвідомість взаємозалежна із поведінкою, немає нічого дивного у тому, що одним із найважливіших елементів мотивації до правосвідомості виступають саме ціннісні орієнтації. Зважаючи на це, виникає необхідність всебічно розглянути проблематику використання ціннісних орієнтацій у контексті формування мотивації до правосвідомості та визначити, яким же чином ця категорія на неї впливає.

Сучасне суспільство, як ніколи, потребує уважного ставлення до правових норм. Правосвідомість є невід'ємною частиною людського існування у соціумі. Зважаючи на це, ми можемо говорити про важливість розуміння феномена правосвідомого суспільства на стадії становлення молодшої людини. Саме для неї пріоритетним є свідоме обрання шляху адекватного входження у соціум. І в цьому питанні важливим є вивчення ролі основоположних ціннісних орієнтацій молодшої людини, які спонукають робити вибір на користь правових методів задоволення власних потреб.

Розуміння природи ціннісних орієнтацій не лише зумовить загальне уявлення про цю категорію, але і дасть змогу попереджувати неправомірні вчинки, розуміючи психологію людей, які нехтують важливими цінностями на противагу цінностям тимчасовим. На жаль, далеко не всі слідує шляху дотримання прав у своїй поведінці. Суспільство дуже сильно потерпає від кримінальних елементів, які захоплюють та руйнують матеріальні та нематеріальні цінності суспільства. Саме тому важливим є встановлення з молодих літ у людей правильних ціннісних орієнтирів та цілеспрямоване формування мотиваційної поведінки на задоволення таких цінностей, які б схвалювалися суспільством. Однак для того щоб здійснювати це ефективно, потрібно розуміти, що являють собою ціннісні орієнтації та встановити їх роль у процесі формування мотивації до правосвідомості молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику дослідження ціннісних орієнтацій у правосвідомій поведінці людини і насамперед у молодшої людини вивчала значна кількість учених із різних позицій. В. Ольшанський, О. Титаренко розглядали це питання з позиції ототожнення ціннісних орієнтацій із цілями, прагненнями, бажаннями, життєвими ідеалами, системою певних норм, А. Здравомислов, В. Ядов із установками на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства, В. Злотніков визначав їх як вияв потреб, В. Водзинська як ставлення до навколиш-

нього середовища, Ю. Жуков як детермінанти прийняття рішень, І. Попова, А. Ручка як складні узагальнені системи ціннісних уявлень, В. Алексеєва як основний канал перетворення культурних цінностей на стимули і мотиви практичної поведінки людини, Е. Шпрангер як типи пізнавальних реакцій людини, Ю. Сошина вивчала ціннісні орієнтири у контексті визначення систем значимих ціннісних орієнтирів підлітків [1, с. 537].

Питання розуміння ціннісних орієнтацій розглядали у своїх роботах такі корифеї наукової думки, як Л. Виготський, О. Леонтьєв, М. Пірен, С. Рубінштейн. Значну увагу природі ціннісних орієнтацій приділили науковці В. Андрущенко, Л. Божович, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, М. Савчин, В. Ядов та інші. Вплив ціннісних орієнтацій на становлення особистості розкрито в працях Є. Барбіної, В. Вербець, В. Гриньової, І. Зязюна, Л. Хомич, Є. Шиянова. Проблематику взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та установок вивчав Д. Узнадзе, цінностей та ціннісних орієнтацій молоді розкрив у своїх роботах І. Кон. Важливими у питаннях дослідження ціннісних орієнтацій були наукові напрацювання І. Бежа, Р. Дарендорфа, Т. Парсонса, М. Рокича, А. Ребер тощо. Як бачимо, спектр питань, які досліджуються, досить великий [2]. Однак деякі аспекти цієї проблематики все ще залишаються не досить розглянутими. Зважаючи на це, виникає потреба вивчити проблематику надання всебічних характеристик ціннісних орієнтацій у контексті формування мотивації до правосвідомості молоді більш детально.

Мета статті – дослідити характеристики ціннісних орієнтирів молоді в контексті формування мотивації до правосвідомості та встановити, яким чином ціннісні орієнтації молодшої особи допомагають стати правосвідомим членом суспільства.

Завдання: вивчення основоположних уявлень про категоріальну сутність ціннісних орієнтацій, сучасних тенденцій у розумінні природи ціннісних орієнтацій, визначення спільних і відмінних елементів у питаннях вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій молоді.

Виклад основного матеріалу. Проблематика вивчення основоположних характеристик ціннісних орієнтацій молодшої людини – досить складна та важлива тема. Однак повністю розкрити її можна лише за умови розуміння природи ціннісних орієнтацій та визначення концепцій та підходів до вивчення цієї категорії. Саме тому, на нашу думку, дослідження уявлень про ціннісні орієнтації в контексті формування мо-

тивації до правосвідомості молоді варто почати саме з цієї позиції.

Цінності молоді людини, як правило, зумовлюють певну її спрямованість. Втім цінності та ціннісні орієнтації можуть зумовлювати мотиваційні прагнення як однієї особи, так і певної суспільної формації, якою може бути мала соціальна група, велика соціальна формація, як-то нація чи народ, суспільство загалом або певна група за якимось критерієм, наприклад, молодь, якщо ми говоримо про віковий критерій. Спрямованість і, насамперед, спрямованість особистості може визначати і дію, і лише наміри слідувати певним чином. З огляду на це, навіть такі наміри, якщо вони мають відношення до здобуття або збереження певних цінностей, наприклад, збереження норм права, вже можуть бути ціннісними для певної особи. Як вказує О.Б. Климентович, спрямованість є однією з найістотніших характеристик особистості і становить визначальну соціальну та моральну цінність особистості. За змістом спрямованість відображає домінуючі, соціально зумовлені ставлення особистості до навколишнього середовища [3, с. 26].

Такий синтез цінностей та спрямованості утворює ціннісні орієнтації. При цьому ми на відміну від О. Шестаковського, який вважає, що цінність являє собою психологічну орієнтацію («ціннісну орієнтацію»), а не зовнішній об'єкт чи сферу діяльності, не вважаємо за доцільне ототожнювати ці поняття [4]. На нашу думку, доцільно їх розмежувати, зважаючи на те, що цінність може бути як метою, так і оціночною категорією, водночас ціннісна орієнтація тісно пов'язана саме із мотиваційною сферою.

Розкриваючи уявлення інших учених на природу розуміння ціннісних орієнтацій, відзначимо, що, наприклад, С. Матяж ціннісні орієнтації визначає як певну сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка надає людині спрямованість її життєдіяльності. Особистісні цінності відображаються у формі соціальних, ціннісних орієнтацій, які образно називають «віссю свідомості», що забезпечує стійкість особистості [2, с. 28].

«Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і відділяють значуще для цієї людини від незначущого, несуттєвого» [5; 2, с. 29].

Л. Долинська вказує, що ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навко-

лишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності власного «Я». Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань [6].

Ціннісні орієнтації визначають: 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків; 3) цільові і мотиваційні програми; 4) рівень вподобань; 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості; 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [7; 2, с. 30].

Ми погоджуємося із думкою О. Климентович щодо того, що ціннісні орієнтації за своєю суттю є складним соціально-психологічним феноменом, що визначають загальний підхід людини до світу, до себе, що додає сенс і напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [3, с. 216]. Ціннісні орієнтації знаходять своє реальне вираження в активній діяльності молоді людини саме через спрямованість, тобто вони стають стійкими мотивами діяльності та перетворюються на переконання [8, с. 108; 3, с. 216].

На думку Е. Шпрангера, ціннісна орієнтація молоді людини має здійснюватися шляхом включення суб'єкта у пізнання світу. Психічний розвиток молоді людини розуміється психологом як «структура духовних цінностей, що якісно змінюється» [9, с. 81; 10].

Ціннісні орієнтації формуються під час соціалізації особистості, внаслідок проникнення суспільної інформації в її індивідуально-психологічний світ, а також у процесі засвоєння людиною певного соціального досвіду і проявляються в її цілях, переконаннях, інтересах, тобто в процесі соціалізації [2]. Спочатку молода людина набуває досвіду попередніх поколінь, отримуючи соціально схвалені стереотипи поведінки, орієнтовані на соціокультурні цінності. А вже потім набуває власного досвіду, який допомагає індивідові адаптуватися в мікросередовищі. Науковець В. Сластьонін вказує на фактори, що впливають на формування ціннісних орієнтацій: ідеологічні установки, якості особистості, життєві цілі, релігійні переконання, матеріальне забезпечення тощо [11].

Ціннісні орієнтації виконують низку функцій: долучають індивіда до норм суспільства, сприяють самовизначенню особистості, реалізації здібностей та забезпечують гармонію її внутрішнього світу. У структурі

ціннісних орієнтацій є два компоненти – когнітивний та емоційний. Перший охоплює сам процес прийняття цінностей суспільства, а другий – саме переживання індивіда щодо ставлення до цінностей [2, с. 29].

У такому разі ми можемо спостерігати відмінності між цінностями та ціннісними орієнтаціями, зважаючи на те, що цінності – це досить широке поняття, яке, власне, може охоплювати і ціннісні орієнтації. В цьому разі йдеться не лише про те, що цінність – це оціночна категорія, але і про те, що цінність це може бути фактичною даністю на відміну від ціннісної орієнтації, яка є спрямованістю на здобуття певних важливих цінностей.

Розкриваючи ширше тезу щодо розмежування категорій цінність та ціннісних орієнтацій, зазначимо, що цінність може розумітися як широка категорія, яка включає в себе утворення людської свідомості, об'єкти вираження яких набувають форм цінностей, виходячи із психологічного уявлення людини про цінність речей або інших об'єктів матеріального чи нематеріального світу, в той час як ціннісні орієнтації це більш вузька категорія, що виражає певну спрямованість на здобуття цінностей, що набули певних конкретних форм та виражені у чітких об'єктах матеріального чи нематеріального світу.

Так, наприклад, цінності окремо взятої соціальної формації або групи (наприклад, молоді) – це погоджені цією спільністю або групою ціннісні формування, які в результаті гласного чи не гласного суспільного підтвердження піднімаються на вершину ціннісної ієрархічної структури соціальної формації, групи або всього соціуму, що, відповідно, підтримує прагнення до таких цінностей, забезпечує збереження таких цінностей та подальшу їх передачу новому поколінню у вигляді неоціненого досвіду. Своєю чергою ціннісні орієнтації – це засноване на таких цінностях мотиваційне спрямування членів такої формації, групи, соціуму, які в подальшому зумовлюють здобуття та накопичення цих цінностей, їх збереження та недоторканість.

Кожна суспільна формація, яка має на меті збереження своєї ідентичності, має відповідально ставитися до своїх цінностей. Це ж саме стосується і людини, насамперед молоді. Якщо ставлення до цінностей безвідповідальне, така формація приречена на зникнення тим чи іншим чином. Так, наприклад, цінності у вигляді певних норм і правил поведінки зумовлюють здобуття та збереження цінностей певної суспільної групи. Сукупність таких цінностей передається із покоління в покоління,

насамперед молодому. Соціальна група, накопичуючи такі цінності, стає більш повноцінною та конкурентоспроможною стосовно інших. Наявність сукупності визначених цінностей впливає на формування ціннісних орієнтацій, що, своєю чергою, мають на меті створення вищевказаних цінностей, більше того ціннісні орієнтації виступають різновидом гарантій подальшого збереження та акумуляції відповідних цінностей. Якщо ж за якихось форс-мажорних обставин зв'язок між поколіннями втрачається, відповідно, зникають і цінності, відбувається деградація соціуму і все починається заново. Ціннісні орієнтації, які, як правило, найбільш ефективно засвоюються саме у молодому віці, а також паттерни поведінки, які спрямовані на дотримання таких ціннісних орієнтацій, виробляють алгоритми поведінки, і якщо вони пов'язані із цінностями, які схвалюються суспільством і не суперечать суспільним нормам, то саме вони формують правову поведінку молодого покоління. Правильно побудовані цінності та ціннісні орієнтації є важливою передумовою формування не лише правосвідомого громадянина, яким поступово стає молода людина, але і суспільства загалом як комплексної структури, яка включає в себе всіх членів суспільства, незважаючи на їх розбіжності.

З огляду на це, можемо із впевненістю сказати, що цінності та ціннісні орієнтації є важливим елементом розвитку людини та суспільства, а також одним із головних мотиваторів до поведінки молодої людини, яка у разі схвалення її суспільством поступово переростає у правову культуру та стає надійним фундаментом формування правосвідомості молодої людини.

Особливо важливе значення на цьому етапі для молоді та юнацтва відіграє формування, розуміння та усвідомлення духовних ціннісних орієнтацій. Як вказує О. Шкіренко, формування духовних цінностей особистості молодої людини – це вдосконалення процесу навчання, що створює умови для того, щоб кожен фахівець мав активну життєву позицію, відданість обов'язку, сміливість, рішучість, відповідальність, порядність і чесність у стосунках між людьми, найвище розуміння соціальної значущості своєї діяльності у будь-яких ситуаціях [10].

Треба відзначити, що правосвідомість – це перш за все орієнтир на певні правові цінності, саме тому людина, яка вважає правосвідомі цінності своїми і відповідно до цього формуватиме власні ціннісні орієнтації, буде зацікавлена не лише особисто дотримуватися правосвідомої поведінки, але і спонукати до цього інших. Безумов-

но, якщо для людини егоїстичні інтереси переважатимуть суспільні цінності, то про правосвідомість тут не може йтися. Саме у молодому віці особа обирає для себе принциповий шлях, чи взаємодіяти в суспільстві і стати його повноцінним членом, чи обмежити коло свого спілкування або обрати шлях маргіналізації та нехтування суспільними цінностями та ідеалами. Виховна робота, яка проводиться серед молодого покоління в різноманітних закладах освіти, має чітке спрямування на вироблення стійких ціннісних орієнтирів, які були б співвідносні з суспільними духовними та моральними цінностями. На жаль, це далеко не єдина форма виховання. Засоби масової інформації у вигляді реклами, сенсаційних повідомлень, фільмів низькопробної якості та змістового наповнення досить часто нівелюють таку роботу. Молода людина на власні очі бачить абсолютно нові, може, навіть спершу неприйнятні для неї цінності, однак у подальшому біологічні та індивідуалістичні потреби нагадують їй про себе і вона із захопленням нехтує суспільними цінностями на противагу спокусам тимчасового емоційного сплеску. У подальшому позитивне закріплення, яке виробляє у неї така поведінка, може зумовити формування ціннісних орієнтацій чітко вираженого індивідуалістичного спрямування.

Втім правова поведінка, яка побудована не на цінностях та ціннісних орієнтаціях, а виключно на страху за можливе покарання, не є тією панацеєю, яка рятує від численних злочинів та правопорушень. Вони фактично стають певними алгоритмами поведінки, спрямованими на задоволення потреб біологічного та індивідуалістичного спрямування, що мають антисуспільний характер. У цьому разі відбувається яскраво виражений дисонанс між суспільними цінностями та цінностями, нав'язаними з боку засобів масової інформації, які покликані збуджувати несвідомі інстинкти, засновані на актуальних біологічних потребах, що водночас можуть контролюватися людиною далеко не завжди. Проблема співвідношення ціннісних орієнтацій досить часто викликає низку ускладнень, пов'язаних із внутрішньоособистісними конфліктами.

Молода людина є невід'ємним елементом того суспільства, в якому вона росте та розвивається. Саме тому лише правильно сформульовані та представлені молодому поколінню цінності та ціннісні орієнтири допоможуть їй чітко визначити пріоритети в житті, які відповідають суспільним інтересам. З часом молода людина перестав вірити на слово повідомленням старших. Життєвий досвід, який поступово починає у

неї з'являтися, повідомляє їй досить переконливо, що найкращим способом здобуття успіху є спостереження за поведінкою найбільш успішних представників певного суспільства. І якщо сумлінні громадяни не будуть досягати соціального визнання та успіху, доцільність дотримання правової поведінки молоді людина може поставити під сумнів. Безумовно, поведінка молоді людини зумовлена не лише специфічним онтогенезом, такі важливі чинники, як характер, генетичні передумови, умови виховання тощо, тут відіграють також важливу роль. Однак ми говоримо про комплексне розуміння мотиваційних передумов до правосвідомої поведінки. І у контексті цього питання варто зазначити, що, зосереджуючи на соціальних інструментах впливу на поведінку окремо взятого індивідуума, ми хоч і не виводимо її у абсолют, однак визначаємо один із важливих та дієвих чинників, які позитивно вплинуть на формування правосвідомості загалом. Саме тому з метою формування стійких суспільно визнаних ціннісних орієнтацій доцільно всебічно підтримувати прагнення найбільш свідомих громадян як на державному, так і на загальносуспільному рівні. У цьому важливою є підтримка молодих людей з боку різноманітних рухів, молодіжних організацій тощо. Активна робота у цьому напрямі може проводитися з популяризації молодіжних клубів по інтересах, спрямованих на акумуляцію суспільно важливих цінностей, товариств, гуртків. Загальна тенденція, відповідно, залежна від політики, проведеної у цьому напрямі. Якщо успіху та суспільного визнання будуть досягати найбільш авторитетні члени суспільства, чий мотиваційні спонукання, насамперед, спрямовані на досягнення суспільних ідеалів, молоді науковці, лікарі та інші громадяни, що ставлять суспільні ідеали у пріоритет, то, очевидно, така загальна тенденція з великою долею вірогідності зумовить стійку спрямованість на формування правової культури та правосвідомості.

Висновок. Аналізуючи роль ціннісних орієнтацій у процесі побудови правосвідомості молодого покоління, варто зазначити, що формування відповідної поведінки можливе за належної уваги до виховання у молоді у форматі суспільно бажаних ціннісних орієнтирів. Коли у суспільстві панує культ вседозволеності та безконтрольного надходження у засоби масової інформації контенту, що акумулює виключно егоїстичні ідеали та ціннісні орієнтири, годі сподіватися на всебічне формування правосвідомості. Ціннісні орієнтації виражають спрямованість молоді людини, яка може визначатися як

дією, так і намірами. Правильні ціннісні орієнтації виражають не лише стратегічну лінію, спрямовану на акумулювання та збереження цінностей, але і на шляхи, принципи та методи за допомогою яких такі завдання будуть досягнуті. Водночас досягнення цінностей, сформованих у молодій людині, здійснюється через виховання та спостереження за поведінкою найбільш успішних членів такого суспільства. Зважаючи на це, суспільство у вигляді уповноважених осіб, які будуть здійснювати комунікацію від імені такого суспільства із молодим поколінням, має повідомляти не лише уявлення про сутність, структуру, характеристику цінностей, які є найбільш бажаними для такого суспільства, але і найбільш схвалювані шляхи, спрямовані на досягнення таких цінностей. Такий комплекс уявлень якраз і буде тим невід'ємним елементом, що стане фундаментом майбутньої правосвідомості молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сошина Ю.М. Цінності та ціннісні орієнтації в системі ціннісно-сислової сфери підлітка. Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 22. С. 530–539.
2. Матяж С.В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27–30.
3. Климентович О.Б. Гендерна диференціація індивідуальних цінностей сучасної молоді. Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 21. С. 214–224.
4. Шестаковський О.П., Цінності й переконання у крос-національних дослідженнях. Економіка і прогнозування. 2013. № 1. С. 123–149.
5. Головатий Н.Ф. Соціологія молоді: курс лекцій. К.: МАУП, 1999. 224 с.
6. Долинська Л.В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: навч. посіб. / Л.В. Долинська, Н.П. Максимчук. Кам'янець-Подільський. ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с. 3, 12–14.
7. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 38. с. 227.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. Психология личности в трудах зарубежных психологов. СПб.: Питер, 2003. 579 с.
9. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. 128 с.
10. Шкіренко О.В. Формування духовних цінностей студента на основі моделі високодуховної особистості майбутнього правознавця. Вісник Академії адвокатури України. 2007. Число 3. С. 166–171.
11. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. Рідна школа. 2005. № 8. С. 39–41, 6.